

Маратов Темур Ғайрат ўғли,

Тошкент Кимё халқаро университети "Педагогика
ва психология" кафедраси доцент вазифасини
бажарувчиси

СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТНИНГ ШАХС ИЖТИМОЙ МУНОСАБАТЛАРИГА ТАЪСИР КЎРСАТИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

УЎК: 159.9.016.2

[HTTPS://DOI.ORG/10.34920/SO/VOL_2025_ISSUE_4_4](https://doi.org/10.34920/so/vol_2025_issue_4_4)

МАРАТОВ Т.Ғ. СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТНИНГ ШАХС ИЖТИМОЙ МУНОСАБАТЛАРИГА ТАЪСИР КЎРСАТИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Ушбу мақолада сунъий интеллект технологияларининг моҳияти, уларнинг ижтимоий-психологик тавсифи, шахс хулқ-атвори, ижтимоий муносабатларига таъсир кўрсатиш хусусиятларининг назарий ёндашувлари ҳақида сўз юритилади. Шунингдек, сунъий интеллект, рақамли технологияларнинг шахс мулоқот кўникмаларига таъсири қай даражада эканлиги ёритиб берилган.

Таянч сўз ва тушунчалар: сунъий интеллект, рақамли технологиялар, луддизм, шахс хусусиятлари, мулоқот.

МАРАТОВ Т.Г. ОСОБЕННОСТИ ВОЗДЕЙСТВИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА СОЦИАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ ЛИЧНОСТИ

В данной статье рассматриваются сущность технологий искусственного интеллекта, их социально-психологические характеристики, а также теоретические подходы к влиянию этих технологий на поведение личности и социальные отношения. Кроме того, раскрывается степень воздействия искусственного интеллекта и цифровых технологий на коммуникативные навыки личности.

Ключевые слова и понятия: искусственный интеллект, цифровые технологии, луддизм, личностные характеристики, коммуникация.

MARATOV T.G. FEATURES OF THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON PERSONAL SOCIAL RELATIONS

This article discusses the essence of artificial intelligence technologies, their socio-psychological characteristics, and theoretical approaches to their influence on personal behavior and social relations. Additionally, it highlights the extent to which artificial intelligence and digital technologies affect an individual's communication skills.

Key words and concepts: artificial intelligence, digital technologies, Luddism, personal characteristics, communication.

Ишнинг долзарблиги. Технологиялар инсон тафаккурининг маҳсулидир, тафаккур эса табиатан олдиндан айтиб бўлмайдиган жараёндир. Шунга қарамай, биз сунъий интеллект технологияларининг ривожланиш йўналишларини тахмин қилишга ҳаракат қиламиз ва уларнинг жамият ҳаётига қандай интеграция қилинишини тушунишга интиламиз. Сунъий интеллектнинг имкониятлари қанчалик юқори ёки чекланган бўлмасин, у инсон ва технология ўртасидаги муносабатларни қандай йўлга қўйиш кераклиги ҳақида ўйлашга мажбур қилади. Бугунги кунда сунъий интеллект технологияларининг жорий этилиши давом этмоқда, лекин улар ҳали узок келажакдаги тахминий тасаввурлардан анча орқада. Шунга қарамай, бу узок истиқболлар билан таққослаш бугунги воқеликнинг чуқурроқ англанишига ёрдам беради.

Мавзу бўйича илмий манбаларнинг қисқача таҳлили. Машҳур олим Стивен Хокинг таъкидлашича¹, агар сунъий интеллект инсондан анча кучли бўлса, у инсониятга қарши бефарқ муносабатда бўлиши мумкин. У мисол сифатида шуни келтирган: «Одамлар атайлаб чумоли уясини йўқ қилишга интилмайди. Аммо агар сув омборини қуриш учун ҳудудни сув босиш керак бўлса, ҳеч ким чумоли уясининг мавжудлигини ҳисобга олмайди». Агар сунъий интеллектнинг мақсадлари инсонникига мос келмаса, бу жуда катта муаммоларга олиб келиши мумкин. Олим И.Гуднинг фикрига кўра², инсон томонидан яратилган ақл-идроқка эга машиналар янада ақллироқ машиналарни яратишга олиб келади. Бошқа бир ёндашувга кўра, технология инсон ҳаётининг асосий қадриятларига хизмат қилиши керак. Масалан, рус файласуфи Н.Ф.Фёдоровнинг фикрига кўра³, технологик тараққиёт адолат, бахт ва ҳатто абадий ҳаёт каби инсоний орзуларга эришиш воситаси бўлиши керак.

Ҳозирги асосий муаммо шундан иборатки, инсоният сунъий интеллект яратиш

мақсадлари бўйича келишиб олиши, бу технологияни можаролар майдонига айлантормаслиги ва тасодифан инсоний қадриятларга зид бўлган кучли сунъий агентлар пайдо бўлишининг олдини олиши лозим.

Сунъий интеллектнинг ҳозирги ва яқин келажакдаги ривожланиши жамият ҳаётида сезиларли ўзгаришлар келтириб чиқармоқда. Ҳар қандай янги технологиянинг жорий этилиши одамларнинг турмуш тарзини ўзгартиради ва уларнинг психологик мослашувини талаб қилади. Бироқ сунъий интеллект бу жараёнда ўзига хос ўрин тутати.

Енг яқин мисоллардан бири — транспорт бошқарувида сунъий интеллект тизимларининг жорий этилиши. Автоматлаштирилган автомобиллар ҳайдовчиларнинг юкини енгиллаштиради, лекин бу ҳолат баъзи муаммоларни келтириб чиқаради. Масалан, Гугле автомобиллари тажрибаси шуни кўрсатдики, одамлар бошқарувни автоматга топширгандан кейин йўл ҳаракати жараёнларига масъулият ҳиси пасаяди. Бу эса зарур пайтда ҳайдовчининг тўлиқ эътибор қаратишига тўсқинлик қилиши мумкин.

Шунингдек, сунъий интеллект ҳайдовчиларга ишониш зарурати психологик ноқулайлик туғдириши мумкин. Автомобиль ишлаб чиқарувчилари узок йиллар давомида мижозларга ҳайдашдан завқ олишни тарғиб қилишган, аммо энди улар автоматлаштирилган бошқарув тизимларига ўтишни таклиф этмоқдалар. Бунинг натижасида одамлар ўз назоратидан воз кечишга мажбур бўлишади, бу эса уларда «назорат иллюзияси» йўқолишига олиб келади.

Сунъий интеллектнинг ривожланиши натижасида иш ўринларининг қисқариши — энг катта хавфлардан бири ҳисобланади. Автоном транспорт тизимлари жорий этилганда, миллионлаб ҳайдовчилар ишсиз қолиши мумкин. Агар сунъий интеллект бухгалтерия, савдо, таржима ва бошқа интеллектуал фаолият соҳаларига кириб келса, бандлик тизимида катта ўзгаришлар юз бериши аниқ.

Бу жараён XIX аср бошларида саноат инқилоби даврида юз берган луддизм ҳаракати билан таққосланиши мумкин. Луддизм — бу саноат инқилоби даврида (XIX аср бошларида) Англияда пайдо бўлган ҳаракат бўлиб, ишчилар технологик тараққиёт нати-

¹ Hawking S. The beginning of time //Stephen Hawking. – 2012.

² Гуд И. О., Пономарева И. А. Беда 21 века: игромания // Образование, спорт, здоровье в современных условиях окружающей среды. – 2015. – С. 336-341.

³ Федоров Н.Ф. Философия общего дела. – Рипол Классик, 2014.

жасида иш ўринларининг йўқолишига қарши чиққанлар. Луддистлар янги дастгоҳлар ва машиналарни йўқ қилиш орқали ўзларининг иш жойларини сақлаб қолишга ҳаракат қилганлар¹. Замонавий луддизм: Бугунги кунда бу атама одатда технологик тараққиётга эҳтиёткорлик билан ёки қаршилиқ билан муносабатда бўладиган кишиларни тасвирлаш учун ишлатилади. Масалан, автоматлаштириш, сунъий интеллект ва робототехника натижасида иш ўринлари камайишидан хавотир билдираётган одамларни баъзан “замонавий луддистлар” деб аташади. Ўша пайтда ишчилар машиналар сабабли иш жойларини йўқотганликларини учун оммавий норозилик намойишларига чиққан эдилар. Бугунги кунда сунъий интеллект туфайли юзага келадиган ишсизлик янги иқтисодий ва ижтимоий муаммоларни келтириб чиқариши мумкин². Шу боис баъзи олимлар минимал кафолатланган даромад тизимини жорий этиш ғоясини илгари сурмоқдалар. Бироқ, агар инсон меҳнат қилишга эҳтиёж сезмаса, у ўз ҳаётининг маъносини қандай топади? Бу психологик жиҳатдан чуқур масала бўлиб, келажакда инсоният олдида жиддий муаммолардан бири бўлиши мумкин.

Яна бир муҳим хавф – сунъий интеллектнинг жамиятга таъсир ўтказиш қобилияти. Д.Д.Лукстоннинг ёзишича³, ҳозирнинг ўзида сунъий интеллект инсонларнинг хулқ-атворини таҳлил қилиб, уни башорат қилиш ва ҳатто манипуляция қилишга қодир. Масалан, у ижтимоий тармоқлардаги маълумотларни ўрганиб, одамларнинг қизиқишлари ва заиф томонларини аниқлай олади. Бундан ташқари, сунъий интеллект сунъий равишда яратилган видеолар ва матнлар, яъни “дееп факс” технологияларини ишлаб чиқмоқда. Бу эса реал ва ёлғон ахборотни фарқлашни қийинлаштиради. Келажакда бундай технологиялар психотерапияда фойдали бўлиши мум-

кин, аммо улар нотўғри қўлланса, тарғибот ва манипуляция қуролига айланади.

Шунингдек, сунъий интеллектдан «Катта ака» услубида фуқароларни назорат қилиш воситаси сифатида фойдаланиш хавфи ҳам мавжуд. Бугунги кунда бу технологиялар кўпроқ тижорат мақсадларида – реклама ва шахсий маълумотларни йиғиш учун ишлатилмоқда. Аммо уларнинг янада ривожланиши келажакда шахсий эркинликлар учун таҳдид солиши мумкин. Умуман олганда, сунъий интеллект жамиятда улкан ўзгаришлар келтириб чиқаради. Инсоният олдида бу технологияни инсоний қадриятларга мос равишда бошқариш вазифаси турибди.

Тадқиқотнинг мақсади сунъий интеллект технологияларини шахс мулоқот кўникмаларига таъсир кўрсатиш хусусиятларини очиб беришдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

- сунъий интеллект технологияларини замонавий тадқиқотларда ўрганилишининг муҳим жиҳатларини очиб бериш;
- шахс мулоқот кўникмалари динамикасида сунъий интеллект технологияларининг ролини баҳолаш;

Тадқиқот усуллари: кузатиш, Ф.Ряховскийнинг “Шахснинг мулоқотга киришувчанлигини аниқлаш” методикаси⁴, математик статистик методлар: Спирман корреляцион коэффиценти мезони.

Тадқиқот объектини Тошкент Кимё халқаро университетида таҳсил олувчи талабалар. Умумий синалувчилар сони 20 кишини ташкил этади.

Тадқиқот предмети: шахсда қадрият йўналишлари пайдо бўлишининг гендер хусусиятларини ўрганиш.

Тадқиқот натижалари ва асосий мазмуни.

Мулоқот инсон ижтимоий ҳаётининг ажралмас қисми бўлиб, шахсий ва профессионал ривожланишда муҳим роль ўйнайди. Сунъий интеллектдан ортиқча фойдаланиш инсоннинг анъанавий мулоқотга эҳтиёжини камайитириши ва бу эса мулоқот кўникмаларининг пасайишига олиб келиши мумкин. Тадқиқотда асосий эъти-

¹ Jones S. E. Against technology: From the Luddites to neo-Luddism. – Routledge, 2013.

² Асмолов А. Облачное детство в поисках компромисса между технологизацией и гуманизацией // Образовательная политика. – 2020. – №. 3 (83). – С. 6-8.

³ Luxton D. D. Artificial intelligence in psychological practice: Current and future applications and implications // Professional Psychology: Research and Practice. – 2014. – Т. 45. – №. 5. – С. 332.

⁴ Чернова, Р.Г. Психология общения: учеб. пособие / Р.Г. Чернова, Т.В. Солтина. – СПб.: Питер, 2012. – 240 с.

1-жадвал. Ф.Ряховскийнинг “Шахснинг мулоқотга киришувчанлигини аниқлаш” методикаси ва сунъий интеллектдан фойдаланиш бўйича натижалари фоиз кўрсаткичлари

T/p	Сунъий интеллектдан фойдаланиш (соат/кунига)	Мулоқот кўникмалари (%) (Ф. Ряховский методикаси бўйича)
1	0,5	78%
2	1,0	72%
3	1,0	72%
4	1,0	72%
5	1,0	72%
6	2,0	65%
7	2,0	65%
8	2,0	65%
9	2,0	65%
10	2,0	65%
11	2,0	65%
12	2,0	65%
13	2,0	65%
14	2,0	65%
15	3,5	50%
16	3,5	50%
17	3,5	50%
18	4,5	40%
19	4,5	40%
20	4,5	40%

бор сунъий интеллектдан фойдаланиш ва мулоқот кўникмалари ўртасидаги мумкин бўлган боғлиқликни ўрганишга қаратилади. Тадқиқотни олиб боришда синалувчиларнинг бир сутка давомида сунъий интеллект ёки рақамли технологиялардан фойдаланиш вақти билан мулоқотга киришувчанлик даражаси ўртасидаги ўзаро алоқадорлик текширилади (1-жадвал).

Натижаларни таҳлил қилганда қуйидаги тенденциялар кузатилди:

а) Сунъий интеллектдан кам фойдаланадиганлар (0,5-1,0 соат/кун). Бу гуруҳга кирувчи респондентларнинг мулоқот кўникмалари юқори даражада (72-78%). Ушбу натижалар шуни кўрсатадики, сунъий интеллектдан минимал фойдаланиш реал ҳаётдаги мулоқот қобилиятларига салбий таъсир қилмайди, аксинча, уларни мустақкамлашга ёрдам бериши мумкин. Шахслар сунъий интеллект билан эмас, балки инсонлар билан мулоқот қилишга кўпроқ вақт ажратиши мумкин.

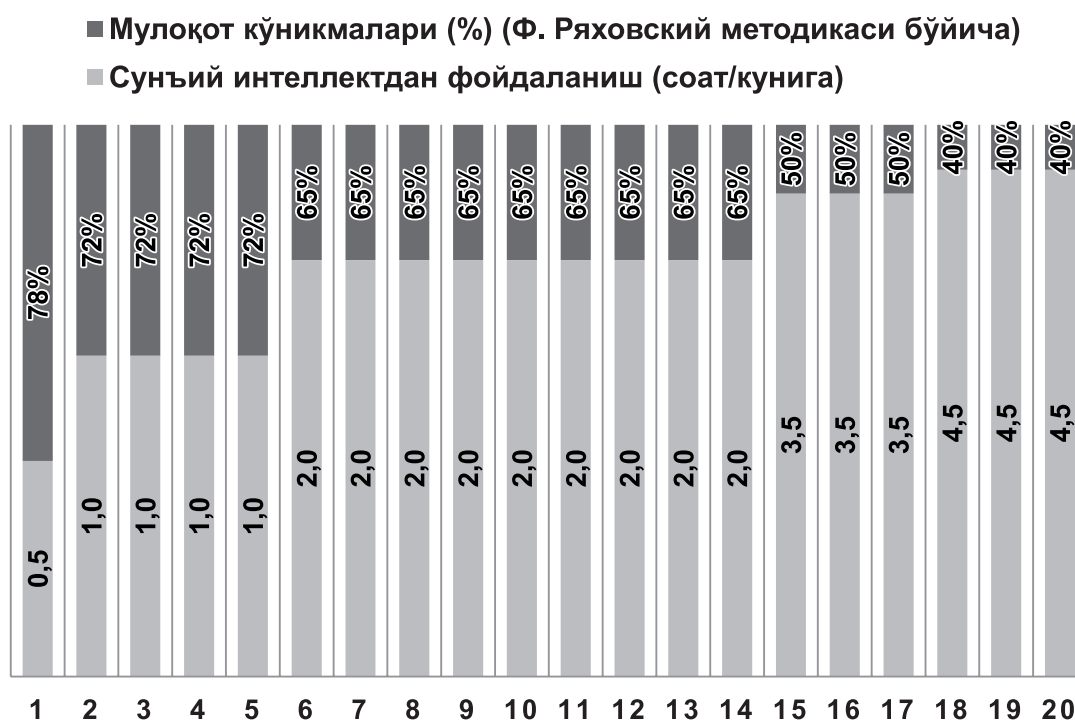
б) Ўртача фойдаланадиганлар (2,0 соат/кун). Бу гуруҳга мансуб респондентларнинг мулоқот кўникмалари 65% атрофида, яъни ўртача даражада. Сунъий интеллектдан фойдаланиш ошган сари мулоқот кўникмаларида

пасайиш кузатилмоқда. Шахслар сунъий интеллект технологияларига ўрганиб бораётган сари реал мулоқотга ажратилган вақт қисқариши мумкин.

с) Кўп фойдаланадиганлар (3,5-4,5 соат/кун). Ушбу гуруҳ респондентлари орасида мулоқот кўникмалари паст (40-50%). Сунъий интеллектдан узоқ вақт фойдаланиш натижасида мулоқот кўникмалари анча пасайган. Бу натижалар сунъий интеллектдан ортиқча фойдаланиш инсонлар билан тўғридан-тўғри мулоқот қилиш эҳтиёжини камайтиришини англатади. Натижада шахснинг мулоқот қилишга бўлган ишончи пасайиши ёки реал мулоқотга бўлган эҳтиёжи камайтириши мумкин. Ушбу динамикани қуйидаги 1-расмда кўриш мумкин.

Таҳлил натижаларига кўра, сунъий интеллектдан кўпроқ фойдаланиш мулоқот кўникмаларининг пасайишига олиб келиши мумкин. Юқори мулоқот кўникмаларига эга бўлган шахслар одатда сунъий интеллектдан камроқ фойдаланади ва инсонлар билан бевосита мулоқот қилади. Сунъий интеллектдан ўртача фойдаланадиганларнинг мулоқот кўникмалари сезиларли даражада пасаймаган, лекин улар барибир технологияга боғланиб

1-расм. Ф.Ряховскийнинг “Шахснинг мулоқотга киришувчанлигини аниқлаш” методикаси ва сунъий интеллектдан фойдаланиш бўйича натижалари.

қолиш эҳтимоли юқори. Кўп вақтини сунъий интеллект билан ўтказадиганларда эса мулоқот қобилиятлари анча заифлашган. Бу натижалар мулоқот кўникмаларини сақлаб қолиш ва ривожлантириш учун инсонлар сунъий интеллект билан эмас, балки реал ҳаётдаги ижтимоий муносабатларга кўпроқ эътибор қаратиши кераклигини кўрсатади.

Ф.Ряховскийнинг “Шахснинг мулоқотга киришувчанлигини аниқлаш” методикаси ва сунъий интеллектдан фойдаланиш бўйича натижаларининг ўзаро алоқадорлигини ва ишончлилик даражасини текшириш мақсадида Спирманнинг ранг корреляция коэффициентидан фойдаланамиз.

Спирман корреляция коэффициенти ($r = -0,996$; $p < 0,001$), бу эса сунъий интеллектдан фойдаланиш ва мулоқот кўникмалари ўртасида кучли тесқари боғлиқлик борлигини кўрсатади. Яъни, инсон қанчалик кўп сунъий интеллектдан фойдаланса, унинг мулоқот кўникмалари шунчалик пасаяди. Бу эса боғлиқликнинг статистик жиҳатдан аҳамиятли эканлигини билдиради. Бу натижа гипотезани қўллаб-қувватлайди: сунъий интеллектдан ортиқча фойдаланиш инсоннинг жонли мулоқот қобилиятига салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Хулоса.

Юқоридаги натижаларга асосланиб қуйидаги **хулосаларга** келиш мумкин:

1. Сунъий интеллект жамиятнинг барча соҳаларига таъсир кўрсатмоқда: у транспорт тизимларини автоматлаштирмоқда, шахслар ўртасидаги жонли мулоқотнинг сезиларли даражада камайиш эҳтимолини оширмоқда ва инсонларнинг турмуш тарзини ўзгартирмоқда. Бу жараёнлар инсон психологияси ва ижтимоий муносабатларга таъсир қилади. Шу боис, сунъий интеллектдан фойдаланишда унинг ижтимоий, иқтисодий ва ахлоқий оқибатларини инобатга олиш талаб этилади. Инсоният бу технологияни ўз қадриятларига хизмат қилдириш учун уни оқилон тарзда бошқариши зарур.

2. Технологиянинг ривожланиши табиий жараён бўлиб, у жамиятга кўплаб қулайликларни тақдим этади. Бироқ, инсон мулоқотининг табиий ривожланишига таъсир этувчи омиллар яхши тушуниб, сунъий интеллект ёки бошқа рақамли технологиялардан фойдаланишда меъёрга амал қилиш муҳим аҳамият касб этади. Тадқиқот натижаларига кўра, сунъий интеллектдан узоқ вақт фойдаланиш инсонлар ўртасидаги реал мулоқот эҳтиёжини камайтириши ва ижти-

2-жадвал. Ф.Ряховскийнинг “Шахснинг мулоқотга киришувчанлигини аниқлаш” методикаси ва сунъий интеллектдан фойдаланиш бўйича натижалар ўртасидаги ўзаро алоқадорлик кўрсаткичлари (Спирман мезони асосида)

Кўрсаткичлар	Сунъий интеллектдан фойдаланиш (соат/кунига)	Мулоқот кўникмалари (%) (Ф. Ряховский методикаси бўйича)
Сунъий интеллектдан фойдаланиш (соат/кунига)	1	
Мулоқот кўникмалари (%) (Ф. Ряховский методикаси бўйича)	-0,996	1

мой кўникмаларни пасайтириши мумкин. Шунинг учун, мулоқот кўникмаларини сақлаб қолиш ва ривожлантириш учун инсонлар реал ижтимоий муносабатларга кўпроқ эътибор қаратишлари лозим.

Юқоридаги хулосаларга асосланиб, қуйидаги **таклифларни** илгари суриш мумкин.

1. Сунъий интеллект инсон қадриятларига хизмат қилиши, жамиятга фойдали бўлиши

керак. Уни ишлаб чиқариш ва қўллашда шаффофлик ва масъулиятли ёндашув таъминлаши лозим.

2. Инсонларнинг янги технологияларга мослашувини таъминлаш, шахслараро мулоқот кўникмаларини мунтазам ривожлантириб бориш ва бошқа ижтимоий механизмлар муҳофаза қилиниши зарур.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Hawking S. The beginning of time //Stephen Hawking. – 2012.
2. Jones S.E. Against technology: From the Luddites to neo-Luddism. – Routledge, 2013.
3. Luxton D.D. Artificial intelligence in psychological practice: Current and future applications and implications //Professional Psychology: Research and Practice. – 2014. – Т. 45. – №. 5. – С. 332.
4. Асмолов А. Облачное детство. В поисках компромисса между технологизацией и гуманизацией // Образовательная политика. – 2020. – №. 3 (83). – С. 6-8.
5. Гуд И. О., Пономарева И. А. Беда 21 века: игромания // Образование, спорт, здоровье в современных условиях окружающей среды. – 2015. – С. 336-341.
6. Федоров Н.Ф. Философия общего дела. – Рипол Классик, 2014
7. Чернова, Р.Г. Психология общения : учеб. пособие / Р.Г. Чернова, Т.В. Солтина. – СПб.: Питер, 2012. – 240с